

ЈОШ ЈЕДНОМ О „РАЗВОЈУ ШУМАРСТВА И ДРВНЕ ИНДУСТРИЈЕ У ЦРНОЈ ГОРИ 1945 — 1956“

Чланак др Бранислава Маровића „Дискусија која је само у нечему била потребна“ захтијева, из више разлога, да се прикаже, без обзира на то што се ту ради и о приговорима на мој чланак у некој врсти писма упућеног мени.

У првој примједби Маровић наглашава да сам „искористио своје право“ да, осим критичких примједби, дам и обимне допуне, тј. да напишем још један чланак о предметном питању (знатно већи од његовог рада), али да је „несхватљив“ мој захтјев да је требало да његов рад² обухвати и материју из мојих допуна, јер би то представљало „студију“, а његов рад је само „саопштење“ за један научни скуп, а познато је да су та саопштења ограниченог обима. Међутим, ту се не ради ни о каквом „коришћењу права“, већ о схватању обавезе да се укаже на нетачности, грубе рачунске и друге погрешке, неразумијевање стручних изреча, одсуство неких значајних података, давање лаичких оцјена о неким изразито стручним питањима, некоришћење значајних радова из обје привредне гране и др. недостацима, што је, ради добијања јасније и потпуније слике стања, повлачило потребу да се прикажу неки битни подаци или други елементи. Што се тиче обима Маровићевог „саопштења“ (које, као и сви остали у часопису објављени радови, носи назнаку „зnanствени рад“) и ограничења обима таквих радова на научним скуповима, истиче се да у X vol. часописа »Acta...« има четири рада обима 14,5—24 страница, а да су у десет vol. часописа објављена 32 рада обима 11—20 страница и 30 радова са преко 20 страница. Ово јасно показује колико је „тачно“ тврђење Маровића о „ограниченом обиму“ радова на научним скуповима. Обим једног рада

Ради веће јасноће, за Маровићев рад у часопису »Acta historico-oecologica Jugoslaviae« ће се у читавом излагању, умјесто „чланак“, користити ријеч „рад“ — како је назван у часопису у коме је објављен.

зависи од саме теме, тј. од тога да ли се ради о обради једног или више питања, од дужине раздобља које рад обухвата, али и од квалитета рада. Да је Маровић својим радом обухватио и материју из мојих допуна (за коју је требало дати само основне елементе), његов би се рад нашао у великој групи радова обима 11—20 страница, чему се не би могло приговорити, тим прије што се ради о обради развоја двије врло значајне привредне гране у раздобљу од 10 година. Обим рецензије, међутим, првенствено зависи од квалитета рада: што рад има више нетачности и других недостатака — рецензији треба више простора, а то је случај с радом Маровића.

Нетачни су наводи Маровића да је у свом раду назначио све моје радове из којих је користио податке. Тако, у „Предрадном стању“ није наведено да су моји подаци одн. текстови: о карактеристикама опште засталости црногорске привреде и, као њен одраз, и шумске привреде — најнижи ниво, тј. њена крајња екстензивност; о сеоским и општинским шумским површинама и таквим површинама племена, села и братстава; карактеристике о мјесту дрвне индустрије у оквиру свих осталих индустријских грана у Црној Гори; општа несрећеност југословенског шумарства и друштвено-политичког стања у земљи и њихов утицај да основни проблеми шумарства остану неријешени, минимална средства за унапређење шумарства, слаба заштита шума, а њега шума непозната; у „Послијератном развоју шумарства и дрвне индустрије: о великом јачању државног сектор у шумарству — око 75% површине свих шума (проглашење шума комуница општеном имовином, експропријација и конфискација неких шумских посједа); о броју шумарских стручњака и лугара почетком 1945; о посјеченим дрвним масама у раздобљу 1947—1955; карактеристике радова пошумљавања од 1952. до 1956. (стална радна снага, бољи надзор, квалитет и успјех и др.) и обим тих радова 1947—1955.

Врло је карактеристично писање Маровића о нашем случајном сусрету, како он вели, крајем 1983. у ходнику Републичког завода за унапређивање школства у Титограду и о његовом разговору са мном. Све је то *чиста измишљотина*. Наиме, нијесмо се срели у ходнику пом. Завода, већ у канцеларији М. Стругара (код кога сам био дошао ради коришћења једне публикације из библиотеке Завода). Сматрам се обавезним да ради читалаца наведемо наш разговор. Кад му је Стругар рекао моје име, Маровић ми је одмах рекао да је прочитао један мој велики рад (ријеч је о капиталистичком искоришћавању шума у Црној Гори), па је на моје питање што га је, као историчара, подстакло да то прочита, одговорио да га привредна историја Црне Горе посебно интересује, па и шумарство и дрвна индустрија. Пошто сам на питање да ли је заинтересован и за друге моје радове из поменутих привредних грана добио потврдан одговор, навео сам два моја друга рада (о дрвној индустрији Црне Горе 1873—1941.

и о шумарству и ловству у ранијој црногорској држави, које може наћи у Историјском институту у Титограду) и велики чланак (о развоју шумске привреде и шумарске службе у Црној Гори 1944—1954, објављен у часопису „Правни зборник“ — Титоград). Пошто нијесам сигурно знао годину и број поменутог часописа, а Маровић је желио да и тај чланак набави, дао ми је број телефона и замолио да му јавим податке (што сам касније истог дана и урадио), па је изашао из канцеларије. Ово најбоље показује „тачност“ навода Маровића о мојој пуној шутњи на оно што њега интересује и чиме се бави, али и о његовој „захвалности“ за оно што сам му рекао и учинио. Уз то, тај врло кратки разговор од само неколико минута није био крајем 1983, већ крајем 1982, о чему имам конкретне доказе. Да тада није био израђен његов рад који ће много касније бити објављен у часопису »Акта...«, показују подаци из мога поменутог рада о дрвној индустрији у Црној Гори (на које се позива у свом раду), до кога је дошао послје нашег разговора, а научни скуп у Словенији, на коме је Маровић дао своје „саопштење“, одржан је у новембру 1983. године.

Још су занимљивији наводи Маровића о моме чланку и разлозима због којих није објављен у часопису »Акта...«. Маровић тврди, чак на два мјеста, да је мој чланак упућен 9. септембра 1986. главном уреднику пом. часописа у Загребу (и „Историјским записима“), па је тако касно слање било разлог што није могао бит објављен, јер је часопис већ био у штампи. То је, каже Маровић, требало учинити у наредном броју, јер је било нормално да „водимо ове разговоре“ у часопису у коме је његов рад објављен, али је у међувремену мој чланак објављен у „Историјским записима“, чији одговорни уредник није сачекао да се чланак објави у »Акта...«. Међутим, мој чланак је упућен главном уреднику часописа »Акта...« 9. јуна 1986. (о чему имам потврду поште у Титограду), тј. три мјесеца раније него што Маровић тврди, а појавио се у „Ист. записима“ тек у новембру 1986. године. Ако је тачно да је главном уреднику часописа »Акта...« и члану редакције Маровићу било јасно да ће се чланак у њему објавити, зашто о томе нијесу одмах обавијестили аутора чланка и главног уредника „Ист. записа“? То је требало урадити тим прије што је аутор чланка у писму обавијестио главног уредника да је чланак достављен и редакцији „Ист. записа“, па га је замолио за обавјештење „хоће ли чланак бити објављен“ баш због тога да би, ако одговор буде позитиван, повукао чланак из редакције „Ист. записа“. Умјесто тога, мој чланак са писмом главном уреднику часописа »Акта...« достављен је Маровићу у Титограду. С друге стране, нетачна је и тврдња Маровића да сам „тражио“ да се мој чланак објави у часопису »Акта...«, већ сам главног уредника молио да чланак „пажљиво прочита и да „уколико се заклучи да чланак треба објавити“, „по одређеном поступку“ уради што треба. Нијесам могао очекивати, а најмање

из Загреба, да ни до данас нећу добити никакво обавјештење о томе да ли ће чланак бити објављен, нити ми је рукопис враћен (за што сам молио, у случају негативног рјешења, у пропратном писму)

Чланак сам послао у Загреб зато што сам желио да се објави у часопису у коме је објављен рад Маровића, али сам и установио да се обим 22 „рецензије/прикази“ објављене у десет vol. часописа креће од двије до десет страница, што је много мање од обима мога чланка. С друге стране, при предаји чланка редакцији „Ист. записи“, поред осталог, имало се у виду да је часопис »Аста...« у Црној Гори познат само врло малом броју људи (у Титограду га нема ни у главним библиотекама) и да материја чланка мало интересује читаоце из других република, што није случај са „Ист. записима“ (који су орган Историјског института у Титограду и Друштва историчара Црне Горе) и његовим читаоцима. Уз то, ради се о часопису у коме се сваке године објављују научни радови из економске историје из свих крајева наше земље и у коме је, осим два рада о трговини Боке у првој половини XIX вијека, први пут објављен један рад из привредне историје Црне Горе, па се, поред осталог, у вези с њим жељело указати и на потребу посве другачије сарадње Друштва историчара Црне Горе са Комисијом за привредну историју Југославије.

Маровић, потом, наглашава да је потребно и корисно разговарати о предметној теми јер она спада у оне „још научно неистражене или о којима има и у документима и у стручној литератури још неутврђених или контроверзних података и мишљења“, о чему се, како он каже, говори и у моме чланку. Међу стручњацима и научним радницима који познају ту тему нема контроверзних података и мишљења, не постоје контроверзни или неистражени документи, нити се о томе говори у моме чланку. (У моме чланку се за поједине радове наводе разни подаци, али не за исто вријеме.) Осим тога, у моме чланку је речено да је материја рада Маровића већ довољно истражена и научно обрађена, па није било потребних елемената за посебни научни рад, а Маровић није навео никакве доказе који то побијају, односно који би потврђивали његов став.

Најблаже речено, *недостойно* је тврђење Маровића да је мој став да о предметном питању „*треба и могу да пишу једино старији и искуснији стручњаци из шумарства и дрвне индустрије који су досадашњи радни стаж провели углавном радећи на пословима шумарства или дрвне индустрије у Црној Гори,*“ тј. да „*историчари односно лица која се не баве привредом и у чију струку не спада материја која је чланком обухваћена не би требало да о томе пишу*“, а још *недостойнија* конкретизација да „*по Д. Вучковићу то може само пензионисани шумарски стручњак који је читави радни стаж провео на пословима шумске привреде Црне Горе, укључујући и њену научну обраду*“ — како стоји

у моме писму главном уреднику часописа »Аста... Оваква тешка подметања су само вјерна слика моралног лика њиховог аутора. Наиме, на крају мога чланка, поред осталог, постављено је питање: Како се могло десити да рад Маровића, прије одржавања научног скупа, није рецензиран од стране одговарајућих стручњака, тим прије што га је обрадило лице које се не бави привредом, тј. у чију струку не спада материја која је радом обухваћена? У одговору на то питање, у моме чланку је речено да „у Титограду ради велики број старијих и искућених стручњака и за шумарство и за дрвну индустрију...“ — као доказ да није било тешко наћи рецензента. Дакле, овдје се ради о рецензији чланка и о лицима која су то могла квалификовано урадити, а не о томе да други не треба или не могу да о томе пишу. У моме чланку се, затим, констатује да би рецензија „свакако помогла аутору да материју чланка обради боље, потпуније и тачније“.

Друго тврђење Маровића — сагласно његовом стилу и моралу — да предметну тему, наводно по моме ставу, може обрађивати само писац ових редова још је безочније подметање. Тачно је да сам у писму главном уреднику часописа »Аста...« од 9. јуна 1986. (уз које је приложен чланак) напоменуо што је Маровић навео, али сам то урадио једино из разлога да би уредник часописа, с којим никад нијесам имао никакве везе, сазнао да је аутор чланка „пензионисани шумарски стручњак...“. Другим ријечима, да уредник часописа унапријед сазна да аутор чланка није ни историчар, ни економиста, ни правник — који често обрађују разна питања из привредне историје, па и шумарства и дрвне индустрије. О томе су у моме чланку наведени и неки конкретни негативни примјери (ван Црне Горе) у научној обради неких питања из шумске привреде — објављени без стручне рецензије — укључујући и три рада у X vol. часописа »Аста...«, па аутор критике оправдано закључује да је „за подручје шумарства новијег доба нужна лектура шумарских стручњака.“ Постоји ли ико, осим Маровића, ко би из наведене моје реченице с поменутом сврхом могао закључити да то значи да се само аутор те реченице може и треба бавити питањима шумарства и дрвне индустрије? Како нпр. дра Вељка Мартиновића нијесу сметали моји радови о шумарству и дрвној индустрији да о шумској привреди Црне Горе објави 1975. велику студију? Но, ни наведено није довољно за Маровића, па у даљем тексту — онако како му и приличи — наглашава да је „Д. Вучковић у суштини присталица да у његов хатар не треба нико да се мијеша.“ Немам никакав „хатар“ (из даљег излагања биће јасно да то има неко други), али се сматрам обавезним да, из материје за коју рачунам (да је довољно познајем (што уосталом чак и Маровић признаје), у раду који је званично назван научним, укажем на оне податке, констатације, тврђења и закључке који су, без икаквих нових доказа, у супротности с оним што стоји у радовима других научних радника који се односе на исту мате-

рију и то из њихове струке, или на оне податке и друге важне елементе које је у раду требало обрадити а није то урађено.

На другу питање на крају мога чланка „ко је и на основу којих критеријума одредио обрађивача из Црне Горе за наведени научни скуп и ко је обрађивачу одредио (или одборио) наслов рада за тај скуп“, Маровић истиче да „не зачуђује“ што је то питање постављено (јер „у хатар Вучковића не треба нико да се мијеша“), па одговара само на први дио питања, и то само зато „*када је то питање толико битно за Д. В.*“ Мени одговор Маровића није потребан, а у моме чланку је речено ко, по мом мишљењу, треба да на питање одговри. Али, Маровић објашњава да је, на основу обавјештења организатора скупа и на основу личног интересовања за екномску историју „*којом се највише бави*“, пријавио наведену тему, а „*да је у вријеме одржавања скупа Вучковић био у пензији, па, вјероватно није био обавијештен*“ а „*желио је да учествује на овом скупу*“. Из овога се види да је Маровић *сам одредио себе* за учесника скупа у Словенији, *одабрао себи тему и потом закључио да рад не треба нико да рецензира*, тј. као да у Друштву историчара постоји само он. (Кажу да је у то вријеме он био предсједник Друштва). Уз то, његов рад је, међу 15 научних радова објављених у X vol. часописа »Acta...«, *једини који обухвата дио послеријатног периода*, иако тема одређена за научни скуп гласи „Улога шума у господарском животу наших народа у прошлости“. На избор теме Маровића свакако је утицала обимна публикација о развоју шумрства и дрвне индустрије Југославије 1945—1956 (на коју се у раду позива на више мјеста), а њено име је нашо у моме раду о капиталистичком искоришћавању шума у Црној Гори (на који се у свом раду такође позива), па је за свој рад узео исту тему за подручје Црне Горе. У тој публикацији се, наравно, налазе многи подаци и за Црну Гору, као и мој чланак „Шумарство Црне Горе“ (у наведеном периоду који Маровић на више мјеста користи у свом раду, али се добро чува да га *недајбоже* гдје не спомене.

На констатацију Маровића да Вучковић, зато што је тада био у пензији, вјероватно није о скупу био обавијештен, поставља се питање: Ко је, осим Маровића, могао да га о томе обавијести, кад је о том скупу само он у Црној Гори био обавијештен? Најзад, Маровић показује и посебну способност за погађање туђих жеља, односно изузетну видовитост када тврди да је Вучковић — кога и не познаје — „*желио да учествује на поменутом скупу*“.* Напријед изложено јасно показује оправданост наведеног питања у моме чланку, јер сам мишљења да

* Напомињем да на тај скуп, и да сам био позван, не бих ишао јер сам много путовао по свим крајевима наше земље (по Словенији три пута) и по већем броју иностраних земаља, па нијесам жељан путовања. Уз захвалност и жаљење, нијесам прихватио ни позив да као гост учествујем у раду XVIII конгреса Међународне уније научних организација шумарства и прераде дрвета, одржаног у Љубљани у септембру прошле године.

Друштво историчара Црне Горе не би могло прихватити изједначавање Маровића са својим органима.

Маровић истиче да ће изоставити одговор на примједбе да ли су поједини подаци (за које каже да су већином „техничке грешке“), појмови (које је нашао у документима) итд. тачно интерпретирани и употребљени, сматрајући да то у једном научном раду није битно. Но, ипак објашњава да знак питања (стављен у раду код дужине шумских комуникација на 1.000 ha) није његов већ главног уредника часописа, али да је, и после је наводног Маровићевог објашњења, „заборавом“ остао. Ако је то тачно, онда је то доказ више о потреби рецензије свих радова из грана или области које не спадају у струку аутора (колико знам, главни уредник часописа »Акта...« је економиста). Наведену грешку Маровић сматра „техничком омашком“, па се чуди „како то Вучковић не прихвата већ је приписује аутору“. Није познато на које „појмове“ је Маровић мислио, али ће се нагласити само два која су свакако битна. Појмови „шумске површине“ и „шуме“ су за Маровића истовјетни, а у Црној Гори разлика међу њима — бројчано изражена — износи 70.671 ha. Код другог појма се ради о неразумијевању израза „чисте“ и „мјешовите“ лишћарске и „чисте“ и „мјешовите“ четинарске шуме, па су као лишћарске односно четинарске шуме рачунате само „чисте“ лишћарске, односно „чисте“ четинарске, а „мјешовите“ лишћарске и „мјешовите“ четинарске су сврстане у „мјешовите четинарско-лишћарске“ шуме. Због тога је, од укупне површине, по Маровићу, на лишћарске шуме дошло 21% умјесто 62%, на четинарске 4% умјесто 20%, а на мјешовите четинарско-лишћарске 75% умјесто 18%. Овим је приказана *посве нетачна структура шума по врстама дрвета односно састојина*, а она у газдовању шумама спада међу најважније елементе и са биолошког и са економског гледишта. Но, Маровић и ово сматра „техничком грешком“, а то није битно, из чега произлази да нема значаја ни у научном раду ни у пракси да ли је једна врста дрвета (састојина), без обзира на њене биолошке и економске карактеристике, заступљена у укупној шумској површини три до пет пута више или мање. Додуше, Маровић признаје да је направио „неколико грешака приликом рачунања“, али то, по њему, за један научни рад не значи много, без обзира на величину грешака. Не наводећи друге грешке, истиче се само једна која је толико „ситна“ јер показује да је збир дрвних маса лишћара и четинара ($61.230.977 \text{ m}^3$) за 588.138 m^3 већи од укупне масе свих шума ($60.642.839 \text{ m}^3$). Ипак Маровић указује на једну конкретну грешку у свом раду, по којој на једном мјесту стоји „41.652.038“ а на другом („мало даље“) „41.625.038“, па закључује да је „очито и обичном читаоцу да је ту дошло, до нехотичне замјене мјеста двије сусједне цифре“. Међутим, прва цифра, по Статистичком годишњаку, означава дрвну масу очуваних високих шума, а по Маровићу дрвну масу лишћара (која по Годишњаку износи

41,063.898 m³), а друга цифра по Маровићу (наравно погрешно) представља дрвну масу очуваних високих шума. Према томе, не ради се ни о каквој замјени мјеста двије сусједне цифре, већ о нетачним подацима о дрвној маси лишћара и дрвној маси очуваних шума, шикара и изданичких шума (код Маровића 18,988.000, а треба 18,990.801 m³). Ово Маровић назива „дактилографским грешкама, па указује на сличну грешку у моме чланку (18,988.00 m³ умјесто 18,988.000 m³). Али, овдје се не ради ни о мојој ни о дактилографској грешки (која заиста збуњује читаоца, јер „не може“ да одреди у чему је грешка у првој цифри), већ о штампарској*

Маровић, као научни радник, приговара што се „држим Вуковог правила — Читај како је написано“ и што му замјерам на учињене пропусте, па онда „непотребно објашњавам основне ноторне ствари“. Ако се у једном научном раду изједначују већ поменути појмови „шумске површине“ и „шуме“, не разумију изрази „чисте“ и „мјешовите“ лишћарске односно четинарске шуме, или „мјешовите лишћарско-четинарске“, или се шумски сортименти који се добијају употребом сјекире и пиле (јамско дрво, стубови, прагови, целулозно и сл.) „научно“ сврставају у „механичку прераду дрвета“, или се величина подигнутих зидова у бујицама обрачунава у m² — то значи да се, у интересу њиховог правилног коришћења, ти стручни изрази морају знати и разумјети. Ако наведено спада у „основне ноторне стари“, како се могло десити да се у раду научног радника који се „највише бави економском историјом“ појаве и наведени појмови или изрази које аутор очигледно не разумије?

Као посебан приговор, Маровић наводи да је у „више мојих радова налазио једну исту констатацију“, па се правда да „није никаво изненађење“ што је он „направио стилски исту констатацију“. Само у једном мом већем чланку и у једном другом обимном раду налази се *дјелимично иста констатација* у приказу *основних карактеристика шумарства* наслијеђеног из међуратног периода, јер су у обимном раду изложене детаљније, у чему није ни могло постојати разлика, а биле су неопходне за оба рада. Али ово, ваљда, не даје право Маровићу да, када користи моје текстове, не наводи одакле су узети, већ их приказује као своје.

Одговарајући на мој приговор да је неодрживо његово тврђење да се у међуратном периоду „од природних богатстава користило *једино дрво*“, јер су коришћена и друга природна богатства (од којих је неколико наведено), Маровић уводи своје ново, по њему, научно тумачење појма „једино“. Њему је „не-

* У моме чланку, осим ове, има још десет грешака (од којих су двије врло велике), па су дате исправке да се објаве у сљедећем броју „Историјских записа“.

схватљиво да Д. В. не може да разумије или то не жели да се под појмом коришћења природних богатстава. . . у науци подразумемијева коришћење оног добра од којег се има највише користи, а занемарују се она добра која дају мање економске ефекте“. Морам признати да овакво „научно“ схватање израза „једино“ нијесам никада чуо, а још мање да се тај израз код коришћења природних богатстава схвата у науци другачије него код других врста „коришћења“. Да би био што јаснији, Маровић још једном констатује да је шума појединачно од свих других природних богатстава давала највећу и најзначајнију економску корист. Одбрану свог мишљења завршава тврђењем да је „сељаку у јужним дјеловима Црне Горе основни извор новца била продаја дрва на пијаци у оближњем граду“, што је неприхватљиво, јер су ти приходи били сувише мали, а много већи су прибављани продајом других производа — поврћа, јужног воћа, маслина, уља, живине, стоке, сира, рибе. .

Маровић се правда да је податак о 12 парних пилана нашао у једном документу Завода за привредно планирање из 1957, тј. 12 година прије појаве мога рада „Дрвна индустрија у Црној Гори 1873—1941“ (Титоград 1969), али је дактилограф замијенио број напомене и сл. На мој приговор да је парних пилана било десет, а да су двије биле турбинске, Маровић одговара да је у мом поменутом раду (стр. 93) наведено 12 већих пилана (1938/39), али да није речено колико је било парних односно турбинских. Међутим, он „није видио“ да се ту обрађује „Стање већих пилана у Црној Гори 1938/39“ (гл. IV), а да је на стр. 73. и 86. у истом раду речено да су пилане Т. Ракочевића код Колашина и „Треске“ а. д. у Рожајама биле турбинске. Пошто Маровић на четири мјеста наводи мој, рад о дрвној индустрији, морао је прочитати шта се у њему каже за поменуте двије турбинске пилане, али ипак на наведени начин покушава да оправда своје незнање. Да није, можда, Маровић очекивао да се у свакој од глава IV—VIII мога рада — у којима се врше разне анализе за сву дрвну индустрију у Црној Гори --- мора наводити да су двије веће пилане биле турбинске?

Маровић, даље, наглашава да су подаци о укупном броју пилана пред други свјетски рат били различити, па истиче да се у раду С. Меденице, у Стаистици индустрије за 1938, Индустрijском попису из 1939. и у Попису индустрије ФНРЈ у 1945. навеском попису из 1939. и у Попису индустрије ФНРЈ у 1945. наводи само пет пилана, па да се због тога одлучио да прихвати податак из пом. документа Завода за привредно планирање из 1957. године (12 парних). То значи да су за њега без вриједности бројне примједбе у моме раду о дрвној индустрији о наведеном и многим другим погрешним подацима Меденице (или непомињању неких пилана), као и о подацима из наведене Статистике и пописа, у којима се документовано указује на њихову нетачност. Примјера ради, у Статистици индустрије за 1938. набројено је

у Црној Гори ових пет пилана: Ј. Ђуровића у Пајковом виру, „Треске“ у Рожајама, Општинска централа и пилана у Колашину, Бр. Стијовића у Јабуди и М. Стијовића у Бијелом потоку, а нема велике пилане „Омбле“ а. д. код Никшића са три брза гатера (тада највеће у Црној Гори), ни парне пилане са два пуна гатера и двије кружне тестере на Његовођи (обје почеле радити у 1937. годин, ни још четири парне пилане (у Хану Гаранчића и Потпећу).*

Одговарајући на моју примједбу да је неприхватљиво тврђења да се пиланска прерада *у читавом предратном периоду* ограничава *искључиво* на четинаре и да *ниједна* пилана није била способна за прераду букве“, Маровић сада наводи да је — када је извео дату тврдњу — „имао у виду стање пилана *непосредно пред рат*, тј. оне које су биле активне до 1941. године“, па да стога није узимао у обзир пилану у Рисну која је престала да ради 1932. године. „Заборавио“ је, међутим, да је у моме раду о дрвној индустрији и у моме чланку наведена пилана с модерним уређајима за прераду дрвета при електричној централни у Колашину, која је од 1936. прерадила и око 6.000 m³ букових трупаца. Дакле, Маровић сада негира своје тврђење да говори о „читавом предратном периоду“ (што је и учинио закључно са 1939. годином), јер — одбацујући на недозвољени начин двије поменуте пилане које су прерађивале букове трупе — мисли да, попут слабог ђака, може правдати своје ново гледиште. Уз то, није му сметало да сада посве беспотребно детаљно набраја бројне количине разних артикала *произведених у 1939. години*, али када се ради о преради букових трупаца на пиланама — онда рачуна само оне које су „биле активне до 1941“ Нема шта — научна „принципијелност“ и „логика“ доктора историјских наука.

Врло је карактеристична лекција о науци, којом Маровић изражава наду да ћу му дати „за право да пише *како наука захтијева а не како би неко* (тј. писац ових редова) *желио*“. За доказ тога наглашава да је „у историјској науци *основно да се прво користе примарни извори*, оригинални извори, па тек литература“. Онда, опет, извршава наду да је то мени познато, јер сам писао текстове из историје своје струке и „веома дуго радио у једној научној установи и сарађивао с њеним научним радни-

---

У вези са подацима о пиланама наведеним у мом раду о дрвној индустрији, напомињем да сам од 1935. до 1941, као један од референата у Банској управи на Цетињу, радио на пословима шумарства, па сам не само био у могућности да знам гдје су се у том раздобљу налазиле веће пилане већ сам, уз друге послове, вршио и непосредну контролу легалности прибављене обловине на њиховим стовариштима, а познат ми је био и велики број пилана поточара. Осим овога, треба рећи да је у моме поменом раду документовано доказано да су подаци из наведених званичних извора нетачни не само у броју пилана већ и у обиму производње, броју радних мјеста и запосленог особља, јачини погонске снаге и учешћу страног капитала, као и о мјесту дрвне индустрије у оквиру осталих грана индустрије у Црној Гори.

цима који примјењују ово правило“. А једини „примарни“ извор на који се Маровић позива јесте поменути докуменат Завода НР Црне Горе за привредно планирање 1957. године, из кога је узео податке о 12 парних пилана, о постојању радионице за производњу столица од савијеног дрвета на пилани у Јабуци, о радионици намјештаја у Котору и о капацитетима пилана поточара (100—300 m³ обловине).

Већ је раније доказано да је податак о 12 парних пилана нетачан. Радионица за израду столица од савијеног дрвета на пилани у Јабуци није постојала, већ је ту била радионица за израду квалитетног намјештаја од тврдог дрвета (од 1926). Ова се радионица за израду намјештаја наводи и у Статистици индустрије Краљевине Југославије с адресаром индустријских предузећа, Београд 1941 (стање 1983) под именом „Пилана бр. Стијовић — Јабука“. То се види и из мога рада о дрвној индустрији, у коме се, поред осталог, налазе и изјаве два брата — власника пилане. У тој радионици је прављен разни намјештај.* Нема никаквог значаја то како се ова радионица називала, а ако је, уз намјештај, производила и столице — није се, ваљда, због тога могла називати „радионица за производњу столица од савијеног дрвета“. Радионица под овим именом се не налази ни у једном од бројних извора цитираних у мом раду о дрвној индустрији. — Изненађује да Маровић у свом раду ништа није рекао о производњи радионице намјештаја у Котору, која је била много већа од оне у Јабуци, а производила је до априла 1941. намјештај за спаваће собе, трпезарије и кухиње, као и појединачне комаде, а о њој има доста података у моме раду о дрвној индустрији. — Капацитет пилана поточара се није никада одређивао, јер то није ничему служило, а у моме раду о дрвној индустрији стоји да је просјечна годишња количина пререзане обловине по једној таквој пилани (у 1939) износила 400 m³, што јасно говори о нетачности наведеног капацитета таквих пилана. (Маровић и овдје објашњава да се ради о грешки у напомени, јер је погрешно навео да се односни нетачни податак налази у моме раду о дрвној индустрији).

Колико се сјећам, на пословима шумарства и дрвне индустрије у 1957. години у поменутом републичком Заводу радила су два инжењера шумарства (ни један се није бавио научноистраживачким радом), који до 1941. године нијесу радили у Црној Гори, а подаци о свим већим пиланама (и радионицама намјештаја) постојали су само у Банској управи, која је и давала сагласност за подизање већих пилана. Према томе, сви наведени подаци у „примарном“ извору „Материјал за перспективни план развоја привреде НР Црне Горе за период 1957—1961. године“ поменутог републичког Завода, осим о радионици намјештаја у Котору, нетачни су и дати су без икаквих докумената, односно

Један ормар од јаворовог дрвета са два ноћна ормарића из предратне производње ове радионице се и данас налази у нашој кући.

доказа. Да је ово тачно, може се врло лако и брзо провјерити у Титограду преко лица из Рожаја и Колашина којима је то познато, а њих има доста. Све ово показује да се треба критички односити и према „примарним“ изворима, водећи рачуна о томе ко и на основу чега даје односне податке или друге информације, па их упоређивати с онима из других извора.

Сасвим је друга ствар кад се ради о подацима који се користе из „примарних“ извора а односе се на текуће или недавне догађаје, радове, објекте и сл., али то овдје није случај, јер су у питању објекти подигнути прије 20 или више година. Но, и податке из тих извора треба критички оцјењивати у вези с онима из „литературе“ и других извора.

Што се тиче моје „обуке“ за научни рад у научној установи (у којој сам радио неколико година, а не „веома дуго“), у њој је у вријеме мог доласка био *само један* искусни научни радник, а до тада сам имао већи број *објављених научних и стручних радова*, међу којима и једну због рата недовршену студију о племенским, сеоским и братственичким шумама у Црној Гори, објављену у три броја најстаријег шумарског научно-стручног часописа у Југославији (из 1939, 1940. и 1941. године). Нијесам, дакле, у тој установи почео да се бавим научним радом.

Немам могућности ни да дајем ни да одузимам било коме „право да пише како наука захтијева а не како би неко желело“, али сматрам да имам и право и дужност да оно писање које се односи на предметну материју а није обрађено на принципима научног рада назовем правим именом, па макар оно потицало из пера доктора историјских наука,

На тврђење Маровића да је шумарство било главни изворни артикал Црне Горе *у периоду 1945—1956.* у моме чланку је речено да то није случај за све године наведеног периода, па су као доказ дати подаци за 1955. и 1956. годину, из којих се види да је тада извоз шумске привреде (шумарства и прераде дрвета) износио свега 58,1% извоза обојене металургије (сировина), односно 32% укупног извоза. Тада није наведен податак да је и у 1952. години извоз руда обојене металургије (418,345.000) био већи од извоза дрвних производа (353,104.000 динара). Али, пошто је извоз дрвних производа из Црне Горе почео 1947. године, то значи да је извоз руда у периоду 1947—1956. био већи три године од укупно девет. — Детаљно цитирање текста из чланка инж. В. Мартиновића о извозу производа шумарства и прераде дрвета из Црне Горе за период 1947—1970. нема никаквог значаја за конкретне податке *о непосредном извозу у иностранство* производа шумске привреде Црне Горе, о чему се овдје и ради. Треба рећи да је Маровић приказао податке само о извозу резане грађе четинара за 1953—1956. годину, изражене

једино у m^3 а не и у новчаној вриједности, а није дао никакве податке о извозу шумарства тј. шумских сортимената, а тиме ни шумске привреде као цјелине.

Маровић, опет на начин као да ми пише писмо, „исправља“ моје податке за период 1947—1954. о произведеним количинама неких шумских сортимената које он „стручно“ назива „механичка прерада дрвета“ (јамско дрво, прагови, стубови и др.) за коју каже да је „доминирала“ у наведеном периоду, *иако она по Статистичком годишњаку НР Црне Горе (1955) износи свега 275.029 m^3 , а не види производњу трупаца* (што такође спада у шумску производњу) *која у истом периоду износи 1,316.812 m^3 . Умјесто било каквог коментара, читалац може да бира: или да се пренерази, или да се насмије. Уз то, Маровић нетачно наводи да за наведени период, по поменутом Годишњаку, производња наведених шумских сортимената (без трупаца) износи 259.074 m^3 јер она износи 275.029 m^3 , па је без икаквог основа његово тврђење (које „мора рећи“) да се код мене јавља разлика од 16.953 m^3 . До погрешне рачунице Маровића долази због тога што није урачунао количину прагова (15.903 m^3), а овај износ је приказан као целулозно дрво, док по пом. Годишњаку производња целулозног дрвета износи 19.000 m^3 , а код сортимената „тесано и цијепано“ умјесто 34.580 m^3 погрешно приказује 34.778 m^3 . Сви наведени подаци и из овог става мог чланка такође доказују да је Маровић ову материју обрадио на свој „научни“ начин, а не „како наука захтијева“.*

Објашњење Маровића да се из онога што је говорио о пошумљавању голети добровољним радом чланова Народног фронта „*може закључити*“ да је та помоћ била *само један вид помоћи* у тим радовима“ не може се прихватити, јер у његовом раду стоји „да су се у Црној Гори голети пошумљавале акцијама добровољних бригада. Народног фронта“, што значи да су се само тим путем голети пошумљавале. Овоме у прилог говори и чињеница да у раду Маровића нијесу дати никави подаци о средствима утрошеним за релативно велика пошумљавања (преко 6.000 ha у периоду 1947 — 1955), а она су за радове 1947 — 1953. износила око 82 мил. динара (не рачунајући вриједност добровољних бесплатних радова). Но, не прихватајући моју оцјену да је улога добровољних радних бригада на овим пословима била „врло скромна“, Маровић — да би доказао супротно — наводи бројеве добровољних и бесплатних радних часова чланова Народног фронта и њихове вриједности на разним, највећим дијелом пољопривредним радовима, укључујући и радове пошумљавањ, за 1945—1947, 1948, 1949. и 1950. год. Тиме жели да прикаже како ја потцијењујем бесплатне радове чланова Народног фронта. Међутим, у моме чланку је о томе, поред осталог, речено да су добровољне радне бригаде тада више коришћене за разне многобројне друге, *онда објективно прече послове*, а да су за радове пошумљавања додјеливани физички слаби бригадисти,

па су постизани незадовољавајући резултати. У моме чланку се, дакле, о добровољним бесплатним радовима на пошумљавању говори о најбитнијем у њима, тј. о њиховом ефекту, а он је реално приказан као „врло скроман“. Баш због тога је за наведене радове, на упорна тражења органа шумске службе, већ од 1950. године додјеливана и плаћена сезонска, а од 1951. стална радна снага, а познато је да је план пошумљавања за раздобље 1947—1951. извршен са мање од 50%.

На моју пријембу да је неразумљива речница Маровића да је (у дрвној индустрији) „физички обим производње са 251% у 1947. порастао на 345% у 1956. години“ јер се ту ради о индексу пораста производње у односу на 1939. годину (индекс 100) — он одговара да прилазим тексту „једнострано, не гледајући цјелину, односно што је већ неколико речница прије казано“. Ако се пише „како наука захтијева“, онда се треба и прецизно изражавати, а не како Маровић ради, а податак о порасту производње у односу на 1939. годину у његовом се раду не налази „неколико речница прије“, већ прије више од четири странице.

Ради бољег увида читалаца у цјелину рада Маровића указује се на још неке елементе у њему (и то само за послјератни период), који ће омогућити јаснију слику о његовом квалитету, а приказују се груписани у два дијела. Први, у раду *нема ни ријечи* о: прирасту шума; извозу шумских сортимената у иностранству; висини инвестиција у шумарству, а тиме и у шумској привреди као цјелини; довољном броју садница у шумским расадницима (крајем 1955) за све радове пошумљавања и попуњавања (7,7 мил); шумарству на крашком подручју; заштити шума; мелоријацијама шума до 1952; општим карактеристикама извршених сјеча и коришћења просјечних дрвних маса; врло значајном учешћу страног капитала у искоришћавању шума у дрвној индустрији; уређивању шума (израда дугорочних планова газдовања шумама); прописима о шумама; правима бивших удионичара у шумама комуницама проглашеним општенародном имовином; организацији шумарске службе и учешћу народних одбора у управљању основним организационим јединицама шумарства; губљењу правоваљаности свих наслијеђених дугорочних уговора о искоришћавању шума; броју запослених и у шумарству и у дрвној индустрији (дат је само за једну годину, што практично ничему не служи, па је требало приказати број запослених за више година у шумарској привреди и у осталој привреди, да би се добило учешће запослених у шумској привреди у броју запослених у читавој привреди друштвеног сектора). Други, *неправилно коришћење података из појединих извора*: Развој шумарства и дрвне индустрије у Југославији (Београд

Све ово ми је познато не само из званичних података већ и оту-да што сам од 1945. године дуго радио у Министарству пољопривреде и шумарства и у другим републичким органима управе надлежним за послове шумарства.

1958) — о броју стручних кадрова и лугара за 1955. односно за 1958. годину и учешћу (у %) техничара у оперативи шумарства и дрвне индустрије; Стаитстички годишњак НР Црне Горе (Титоград 1955) — учешће очуваних и опустошених шума и шикара приказује се у % укупне шумске површине; Дрвна индустрија у Црној Цори 1873—1941 (Титоград 1969) — назначене странице у напоменама не одговарају онима у наведеном раду, а двије напомене не садрже ознаке страница у раду.

Да се види како изгледају оцјене Маровића о неким чисто стручним шумарским питањима, о којима он не може квалификовано расправљати, поновићу дио из моје раније примједбе, тј. да се — и поред великих напора за унапређивање тешког наслијеђеног стања у шумарству и постигнутих резултата — не може прихватити његов закључак да су тиме створени „услови да се шумарство припреми и пређе са позиција *класичних метода шумског газдовања на савремене начине привређивања*“. Не наводећи бројне, највећим дијелом објективне разлоге из мога чланка којима се доказује да газдовање шумама у првих 10 послјератних година није могло бити „на позицијама *класичних метода шумског газдовања*“, истиче се да се ни данас, послје 30 година, при скоро четири пута већој дужини шумских путева (на 1.000 ха шума), „не може говорити о интензивном газдовању шумама по савременим начинима привређивања“. Али Маровић је, као „стручњак“ за шумарство, установио супротно.

Да би читаоцу свога рада омогућио да га што правилније оцијени, односно да о њему добије „одређену представу“, Маровић наглашава да се од укупно 37 напомена „само 15 односи на податке у објављеним статистичким извјештајима и научним радовима“, а да су сви остали били непознати и да се налазе „углавном у рецентним објављеним изворима“ — како стоји у краткој анотацији часописа „Acta...“ испред његова рада. Међутим, из анализе напомена установљава се да се на обављене изворе односе 22 а не 15, а да се остале — не рачунајући три за службене листове ДФЈ односно ФНРЈ и двије за „Службени лист НРЦГ“ — осам пута односе на „Материјал за перспективни план развоја привреде НРЦГ за период 1957—1961“ Завода за привредно планирање НРЦГ, једна на „Анализу привредног развоја НРЦГ за период 1947 — 1945“ истог Завода (чији садржај дословце стоји у мом поменутом чланку „Шумарство Црне Горе“) и друга као „Подаци Завода за привредно планирање НР Црне Горе и Завода за статистику НР Црне Горе“ (чији се садржај такође дословце налази у мом поменутом чланку). Према томе, ако се искључе посљедње двије напомене (које није требало наводити), све остале о „непознатим подацима“ своде се на осам пута наведени исти материјал поменутог Завода. У вези с овим треба додати да је у мојим примједбама на рад Маровића указано да он није користио шест значајних публикација (издатах 1945—1980), у којима су, појединачно или у цјелини, обра-

ђени шумарство и дрвна индустрија Црне Горе, или су о њима дати поједини подаци и за период који обухвата његов рад, што се, наравно, негативно одразило на квалитет његовог рада.

На крају, наводе се још нека објашњења. Реагујући на моје негативно мишљење на питање да ли је предметни рад имао посебни научни рад, односно да се на основу нових истраживања научно обради и онда као научни рад објави када је материја чланка већ довољно научно истражена и обрађена — Маровић одговара питањем „да ли тако може резоновати човјек који *размишља о науци као општем добру*“. Кратак одговор: Мишљења сам да предметни рад Маровића не може доћи у ред оних који доприносе науци као општем добру. Стога се поставља питање оправданости констатација у анотацији часописа »Акта. « испред његовог рада, по којој је, поред осталог, „у овом раду *исцрпно расвијетљено стање шумарства и развој дрвне индустрије у Црној Гори од 1945. до 1956. године, (а) готово егзактном анализом квантитативних података писац утврђује релеванте односе о томе. .*“ Уосталом, читаоци ће — на основу рада Маровића, мојих примједба на њега, Маровићевог одговора на њих и ових излагања — сами закључити да ли је и колико рад Маровића обрађен „како наука захтијева“, што је он себи поставио као принцип у научном раду.

Душан Вучковић